

ดอกไม้วิจิตร: มรดกศิลปวัฒนธรรมในงานช่างสิบหมู่ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

รุ่งอรุณ กุลธำรง*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การสร้างสรรค์ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่และแนวคิดการสร้างสรรค์ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่าในสังคมไทยมีการสร้างสรรค์ดอกไม้วิจิตรในงานช่างก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือในดินแดนสุวรรณภูมิ มีงานสลักหินรูปดอกบัวบานเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าก่อนมีการสร้างพระพุทธรูป แล้วมีงานสร้างสรรค์ลายดอกบัว ลายดอกพุดตานในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงสุโขทัย สืบเนื่องมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน โดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลปัจจุบันที่มีการสร้างสรรค์ดอกไม้วิจิตรโดดเด่น ลายดอกไม้วิจิตรต่างๆ มีทั้งลายดอกบัว ลายดอกพุดตาน ลายดอกพิกุล ลายดอกไม้ทิพย์ ลายดอกไม้ประดิษฐ์ ลายดอกไม้ธรรมชาติ ปรากฏเป็นส่วนประกอบหนึ่งของงานช่างสิบหมู่เพื่อบูชาพระพุทธศาสนาประเภทอามิสบูชา อันมีคุณค่าซึ่งมีแนวความคิด ๓ ประการที่มาจาก ๑) การศึกษารวมชาติเรื่องดอกไม้ ได้แก่ ดอกบัว ดอกพุดตาน ๒) ความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระวินัย ความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้า บุคคลกับดอกบัว พุทธประวัติ การบูชาพระพุทธเจ้า พระธรรม การแสดงวิมานที่เป็นผลแห่งกรรมดี ๓) การสืบทอดงานช่างสิบหมู่ ได้แก่ งานลายดอกบัวต่างๆ การนำลายดอกไม้วิจิตรไปใช้ในงานช่างสิบหมู่ทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งมีตำรา การสร้าง การปฏิสังขรณ์พุทธศาสนสถาน พุทธศาสนวัตถุ ตามรูปแบบเดิมจากรัชกาลที่ ๑ จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๖) ด้วยการบูรณาการศาสตร์และศิลป์แห่งดอกไม้วิจิตรจนกลายเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

* นักวิจัย P ๗ ประจำสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The Exquisite Flower Pattern: The Artistic and Cultural Legacy of the Ten Thai Arts and Crafts of the Rattanakosin Era

Rungaroon Kulthamrong¹

Abstract

This article, based on the documentary research, aims to analyze the creation of the exquisite flower pattern of the Ten Thai Arts and Crafts during the Rattanakosin period. The study has found that this Thai artistic floral pattern has been used in arts and crafts long time before the Rattanakosin Era. Moreover, the stonework in the form of lotus flower had been widely used in the Land of Gold, or the Suwannabhumi, as a symbol to worship before the image of the Buddha had been created. Also the design of the lotus pattern, as well as the Hibiscus one, had been passed by the Ten Thai Arts and Crafts group from the Sukhothai period to the Rattanakosin. The design of this exquisite floral shape pattern has been developed especially during the reign of King Rama III and King Rama IX (the present one). All the flower patterns such as the lotus, the Hibiscus (cotton rose), the genus *Dalbergia* (bullet wood), the Montarop (flower of paradise), either the elaborated flowers or the natural ones are found in the creative works of the Thai artists and craftsmen as a part of their valuable offering to Buddhism (Amisa Puja).

¹ Researcher P 7. Institute of Thai Studies. Chulalongkorn University

There are three ideas that influence the works of these beautiful flower patterns: 1) the study of flowers in nature such as the lotus and the cotton rose 2) the faith in Buddhism, for example, the Buddhist canons, the purity of Lord Buddha, the symbol of lotus and mankind, the legend of Buddha, Buddhist offerings, Dharma, and the image of Buddhist paradise (Swarga) 3) the continuance of the Ten Thai Arts and Craftwork such as the works with lotus design, etc.

With the willing to integrate the knowledge about the arts of this exquisite flower pattern of the Ten Thai Arts and Crafts through textbooks, architecture and restoration of the Buddhist places and objects as the original one from the reign of King Rama I until now (2015), these beautified arts then become the artistic and cultural legacy of the Rattanakosin era.

บทนำ

องค์ใดพระสัมพุทธ์	ลฺวีสฺวาทะสันดาน
ตมฺลลิกเลสมาร	ปมฺหม่นมิมหมองมัว
หนึ่งในพระทัยท่าน	ก็เบิกบานคือดอกบัว
ราศีบัพพันพัว	ลฺวสฺคนธะกำจร
องค์ใดประกอบด้วย	พระกรุณาดั่งสาคร
โปรดหมู่ประชากร	มะละโอชะกันดาร
ชี้ทางบรรเทาทุกข์	และชี้ลฺวสฺกษะเขมศานต์
ชี้ทางพระนะฤพาน	อันพันไศกวิโยคภัย ^๑
ฯลฯ	

จากบทสวดสรรเสริญพระพุทฺธคุณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) ที่ พุทฺธศาสนิกชนทุกคนเคยสวดกันมาตั้งแต่วัยเด็กเป็นทำนองสรภัญญะ แสดงให้เห็นถึง พระพุทฺธคุณ อันเป็นพระคุณสมบัติของพระพุทฺธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีแล้วตรัสรู้ เป็นพระลฺวสมาลฺลพุทธเจ้าองค์คำสวดว่า “หนึ่งในพระทัยท่าน ก็เบิกบานคือดอกบัว”

นอกจากนี้ ผู้เขียนสำรวจชื่อดอกไม้ในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬา ลงกรณราชวิทยาลัยพบว่า มีการกล่าวถึงดอกไม้ชนิดต่างๆ ไม่น้อยกว่า ๕๐ ชนิด ได้แก่

ดอกกรรณิการ์ ดอกกระดังทอง ดอกกระพุ่ม ดอกกาเกทิง ดอกการะเกด ดอกโกมุท ดอกเข็ม ดอกคล้า ดอกคัดเค้า ดอกคุณ ดอกแฉฝอย ดอกจำปา ดอก ข้างนาว ดอกชาง ดอกดีหมี ดอกท้าวยายม่อม ดอกเทียนขาว ดอกบัว ดอกบัวขาว ดอกบัวขาว ดอกบัวเขียว ดอกบัวแดง ดอกบัวเฟื่อน ดอกบัวหลวง ดอกบุณทริก ดอก บุนนาค ดอกปทุม ดอกประดู่ ดอกปาริฉัตตะ ดอกผักตบ ดอกผักทิพย์ ดอกมฆะ ดอกมณฑารพ ดอกมะกอก ดอกมะกล่ำหลวง ดอกมะเดื่อ ดอกมะลิ ดอกมะลิซ้อน ดอกไม้มัน ดอกย่านทราย ดอกยี่โถ ดอกกรรพ้า ดอกราชพฤกษ์ ดอกล้าตวน ดอก สามหาว ดอกสน ดอกหงอนไก่ ดอกสาละ ดอกอังกาบ ดอกอัญชัน ดอกอัญชันเขียว

^๑ คำสวดสรรเสริญพระรัตนตรัย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๗ - ๘.

ดอกอุบล ดอกอุบลเขียว^๒

จากดอกบัวในบทสวดมนต์กับชื่อดอกไม้มานานพันธุ์ดังกล่าวจึงทำให้ผู้เขียนมีคำถามวิจัยว่า ดอกไม้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างไรและ มีการสร้างสรรค์รูปดอกไม้ในงานช่างสิบหมู่ด้านพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร เพราะมีงานช่างสิบหมู่เสนอเนื้อหาพระพุทธศาสนาสืบมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนจึงมุ่งสืบค้นศึกษา รวบรวมข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างดอกไม้กับพระพุทธศาสนา การสร้างสรรค์รูปดอกไม้ในงานช่างสิบหมู่ทางพระพุทธศาสนา แล้วจึงวิเคราะห์แนวความคิดของการสร้างสรรค์งานช่างสิบหมู่รูปดอกไม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสารด้วยแนวความคิดวัฒนธรรม ซึ่งผู้เขียนยังไม่พบบทความวิชาการ บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัยที่กล่าวถึงการศึกษาประเด็นนี้มาก่อน บทความวิจัยนี้จะเป็นความรู้ใหม่ที่จะเป็นพื้นฐานให้เกิดการศึกษาวิจัยเชิงลึกด้านไทยศึกษาเกี่ยวกับงานช่างสิบหมู่เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่สังคมไทยต่อไป อนึ่ง การสะกดคำบางคำที่มีการสะกดไม่เหมือนกันในปัจจุบันเป็นการแสดงหลักฐานอ้างอิงตามต้นฉบับที่ผู้เขียนจะใช้ตัวอักษรเอนในบทความวิจัยนี้

ความสัมพันธ์ของดอกไม้กับคนในสังคม

ดอกไม้ คือใบไม้ซึ่งแปรรูปเพื่อให้ต้นไม้ใช้เป็นอวัยวะสำหรับสืบพันธุ์ต้นไม้มองงามของดอกไม้เพื่อล่อแมลงให้มากินน้ำหวาน แล้วเรณูก็จะติดขา ปีกของแมลงให้ไปผสมพันธุ์กับดอกไม้อื่นๆ ที่แมลงบินไปหา

ดอกไม้เกิดจากไม้ดอกที่วิวัฒนาการมาจากรากพืชชั้นต่ำที่สุด (สำหรับ ตะไคร่น้ำ) ซึ่งใช้เวลานานับร้อยๆ ล้านปี ดอกไม้มีกว่า ๒๐๐,๐๐๐ ชนิด มีหลากหลาย หลากกลีบส่วนมากอยู่ในที่โล่งแจ้ง^๓

^๒ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๒ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๑๘ - ๗๒๑. และ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๓ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๔๖ - ๗๔๘.

^๓ หม่อมหลวงตุ้ย ชุมสาย. ดอกไม้กับคน. (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๕), หน้า ๘ - ๑๐.

ดอกไม้ธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับคนในสังคมดังที่หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสายศึกษาประโยชน์ของดอกไม้ไว้ว่า^๔

๑. ดอกไม้เป็นอาหาร

คนไทยกินดอกไม้ต่างๆ มากชนิดกว่าชาติอื่นๆ เช่น ดอกขจร ดอกบวบ ดอกมะรุ้ม ดอกทองกวาว ดอกเข็ม ดอกบัวหลวง ดอกดาวเรือง หรือนำกลั่นมาใช้ปรุงอาหาร ขนม เช่น ดอกมะลิ ดอกกระดังงาไทย ดอกพิกุล ดอกบัวหลวง ดอกปีบ

๒. ดอกไม้เป็นยารักษาโรค

คนนำดอกไม้มาเป็นส่วนผสมตัวยาเพื่อบำรุงร่างกายให้รู้สึกชุ่มชื้น เช่น ดอกพิกุล ดอกกระดังงาไทย ดอกมะลิ ดอกราชพฤกษ์ ดอกกรรณิการ์

๓. ดอกไม้เป็นแหล่งกำเนิดศิลปะ

ดอกไม้มีโครงสร้าง สีสวยสดงดงาม กลิ่นหอมซึ่งเป็นสิ่งจรรโลงใจสำคัญยังทำให้คนประทับใจ แล้วเกิดแรงบันดาลใจในความประทับใจนั้นมาสร้างศิลปะ เช่น การสร้างสรรค์ลายบัวหงาย ลายบัวคว่ำ ลายดอกกลาดวน ลายดอกมะลิ ลายดอกไม้ร่วง หรือนำกลั่นดอกไม้มาทำน้ำอบ น้ำหอม

๔. ดอกไม้เป็นแหล่งกำเนิดภาษา

คนนำเอาลักษณะบางประการของดอกไม้ไปสร้างคำใช้เรียกชื่อสิ่งของ เช่น ดอกไม้ไหว ดอกไม้ไฟ ดอกไม้น้ำ

๕. ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์แห่งความศรัทธา การเลื่อมใส การเคารพ การบูชา ความเชื่อ

ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์แห่งความศรัทธา การเลื่อมใส การเคารพ การบูชา ความเชื่อ เช่น ชาวไทยคุปต์นำดอกบัวมาสร้างเทพเจ้าเอมอนที่เป็นรูปเด็กนั่งอยู่ในดอกบัว ชาวฮินดูมีความเชื่อว่าดอกบัวมีกำเนิดมาจากทิพย์ ชาวพราหมณ์นับถือดอกบัวเป็นสัญลักษณ์การเจริญพันธุ์ ชาวพุทธก็มีการถวาย ดอกบัวเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕ - ๔๕.

๖. ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิง

กวีมีการเปรียบเทียบผู้หญิงกับดอกไม้ เช่น ความงาม ร่างกาย อวัยวะ จะเห็นได้ว่าดอกไม้ธรรมชาติมีประโยชน์กับคนในวิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นต้น กำเนิดของศาสตร์และศิลป์แขนงต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าดอกไม้มีความสำคัญต่อสังคมมาตั้งแต่สังคม โครมันญอง แล้ววิวัฒนามาจนถึงสังคมปัจจุบัน เช่นวิทยาศาสตร์ พุทธศาสตร์ คหกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ เกล็ดศาสตร์ อักษรศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา ศิลปะ ฯลฯ

ในบทความวิจัยนี้ ผู้เขียนขอเสนอการศึกษาวิเคราะห์ ศาสตร์ทางศิลปะ ประเด็นการสร้างสรรคและแนวความคิดรูปดอกไม้ในงานช่างสิบหมู่ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งผู้เขียนขอใช้คำว่าดอกไม้วิจิตร

ดอกไม้วิจิตร : งานช่างสิบหมู่ในสังคมไทย

ดอกไม้วิจิตร หมายถึงรูปดอกไม้ที่ช่างสร้างสรรค์อย่างประณีต งดงามให้เป็นส่วนหนึ่งในงานช่างสิบหมู่ เช่น “**เขาช่างแกะสลักเป็นรูปดอกไม้ซ้อนกันหลายชั้น มีพระพุทธรูปอยู่ข้างใน**”^๔

ผลการศึกษา วิเคราะห์การสร้างสรรค์ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่แบ่งออกเป็น ๒ สมัยคือ

สมัยที่ ๑ ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สมัยที่ ๒ ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สมัยที่ ๑ ดอกไม้วิจิตร : งานช่างสิบหมู่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

จากการสืบค้น รวบรวมเอกสารและข้อมูลเกี่ยวกับรูปดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้เขียนพบว่า มีการสร้างรูปเคารพพระพุทธเจ้า ๒ ชิ้นงานคือ หินสลักรูปดอกบัวบานแสดงสัญลักษณ์เมื่อพระพุทธเจ้าประสูติ และ

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๗.

หินสลักรูปธรรมจักรบนฐานดอกบัวบานเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ในดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ ที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธรูปในพระพุทธรูปศาสนาบริเวณดินแดนนี้

ถึงสมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๗ ประเทศไทยได้รับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอารยธรรมอินเดียจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ขางนำแนวความคิดดังกล่าวมาสร้างงานศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา^๖ เช่น การสร้างสรรค์แผ่นทองคำสีเหลี่ยมจัตุรัสสลักลายดอกไม้แปดกลีบสำหรับใช้บรรจุในแผ่นศิลาฤกษ์ ซึ่งเป็นเครื่องทองสำหรับประกอบพิธีสำคัญทางศาสนาเมื่อสร้างปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา^๗

ต่อมาสมัยกรุงสุโขทัยปรากฏว่ามีงานช่างสิบหมู่ทางพระพุทธศาสนาที่นำแนวความคิดรูปดอกบัวมาสร้างสรรค์งานหลายอย่าง คือเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่มีส่วนยอดเจดีย์มีลักษณะคล้ายดอกบัวตูม เช่น เจดีย์ประธานวัดเจติยเจ็ดแถว เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย เจดีย์ประธานวัดโตนดหลาย จังหวัดชัยนาท^๘ งานช่างสลักไม้หุ่นสูงรูปแจกันปักดอกไม้ข้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ในถ้ำเขาหน่อ จังหวัดนครสวรรค์^๙ งานช่างสลักศิลาเป็นลายกลีบบัว ลายดอกพุดตานบนเพดานและผนังในช่องกำแพงมณฑปวัดศรีชุม งานช่างสลักไม้บนเพดานห้องใต้ปราสาทวัดพระบรมธาตุ จังหวัดสุโขทัยที่ตรงกลางเป็นลายดอกบัว ลายดอกพุดตานล้อมเป็นชั้นๆ รวม ๓ ชั้นมีเทพนมตรงมุมทั้งสี่มุม ซึ่งเป็นงานช่างสลักไม้ที่มีฝีมือดี^{๑๐} งานสลักแผ่นทองคำเป็นรูปดอกไม้แปดกลีบที่วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย^{๑๑}

^๖ นพวัฒน์ สมพันธ์, **งานช่างแกะสลักในท้องถิ่น** (กรุงเทพฯ: ประชาชน, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓ - ๕๖.

^๗ **เครื่องทองรัตนโกสินทร์** (กรุงเทพฯ: คติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕-๑๖.

^๘ นฤทธิ วัฒนัญ, **พื้นฐานประวัติศาสตร์ศิลป์บนดินแดนไทย** (กรุงเทพฯ: วาดศิลป์, ๒๕๕๔), หน้า ๕๒ - ๕๔.

^๙ น. ณ ปากน้ำ, **วิวัฒนาการลายไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐), หน้า ๙๖.

^{๑๐} ฉาย เทวาทินิมิต, **สมุดตำราลายไทย** (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๔๘๖).

^{๑๑} **เครื่องทองรัตนโกสินทร์** หน้า ๑๘.

ครั้นสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ยังคงมีการเขียนกลุ่มคน สัตว์ ลวดลายดอกไม้
ปิดทองตกแต่งเพื่ออุทิศถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้า^{๑๒}

สมัยที่ ๒ ดอกไม้วิจิตร : งานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การสร้างสรรคดอกไม้วิจิตรทางพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
ยังคงมีการสืบทอดต่อมาเกือบทุกรัชกาล คือ

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ พระองค์ทรง
พยายามรวบรวมช่างฝีมือเก่าจากกรุงศรีอยุธยาแล้วทรงทำนุบำรุงงานช่างเพื่อทรง
สร้างกรุงรัตนโกสินทร์ให้ดังงาม^{๑๓} พร้อมทั้งทรงบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการสร้าง
ศิลปวัตถุ โบราณสถาน เช่น การสร้างพระพุทธรูปประธานขนาดใหญ่ในวัดมหาธาตุ
ยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระพุทธรูปสำคัญที่ใช้ในพระราช
พิธีพิธีมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ คือพระคันธารราษฎร์ในหอพระคันธารราษฎร์
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๖
พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปปางขอฝน นั่งขัดสมาธิราบ ขนาดหน้าตักกว้าง
๕๗.๔๐ เซนติเมตร สูง ๖๓.๑๐ เซนติเมตร พระพักตร์กลมกึ่งรูปไข่ ขมวดพระเกศาเล็ก
พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม หล่อด้วยสำริด กะไหล่ทอง พระพุทธรูปนี้ใช้สืบมาจนถึง
ปัจจุบัน

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ในรัชกาลนี้
สังคมไทยได้รับอิทธิพลศิลปะและวรรณคดีจีนที่กลุ่มชนชั้นสูงนิยมกันแพร่หลาย
รัชกาลที่ ๒ ทรงมีพระราชนิยมและทรงมีฝีพระหัตถ์แกะสลักเป็นเลิศ เช่น ทรงร่วมกับ
ช่างแกะสลักบานประตูไม้พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวรารามซึ่งมีรูปดอกไม้วิจิตร
ที่เลียนแบบมาจากศิลปะจีน ดังที่ น. ณ ปากน้ำ อธิบายภาพการแกะสลักไว้ว่า

...ถ้าเหินก้อนหินใหญ่ แม่มุมเกาะนั่งอยู่ที่โพรง
หินใต้หลืบผา ข้างล่างเห็นงูเลื้อยจกคานกไว
ทันท่วงที ขณะเดียวกันนกฮูกยังคงเกาะนั่งอยู่ใน

^{๑๒} วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, **ทัศนศิลป์ไทย** (กรุงเทพฯ: ปิรามิด, ม.ป.ป), หน้า ๒๐.

^{๑๓} น. ณ ปากน้ำ, **วิวัฒนาการลายไทย**, หน้า ๒๒๓.

ชอกโพร่งอย่างสงบ ลักษณะของดอกไม้ ใบหิน
กับใบไม้เป็นแบบอย่างที่เขียนมาจากศิลปะจีน...^{๑๔}

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในรัชกาลนี้ศิลปะจีนมีบทบาทต่องานช่างสิบหมู่อย่างมาก ศิลปะในรัชกาลนี้จึงนิยมเรียกกันว่าแบบพระราชนิยม เช่น งานช่างเขียนฝาผนังรูปไต่ระบู้ชา ตกแต่งลวดลายดอกไม้ ใบไม้^{๑๕} รูปเขียนเทพเจ้าจีนและเหล่าเทวดาถือดอกไม้ทิพย์เหาะมาสู่เทวสภา ตอนพระเนมิราชเสด็จไปสวรรค์ ในชาดกที่ ๔ ซึ่งเนมิราชบำเพ็ญอธิฐานบารมี จากทศชาติชาดกณ จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดบางยี่ขัน กรุงเทพฯ^{๑๖} งานเขียนภาพกระหนกใบเทศเครือเถาที่มีรูปดอกไม้ ใบไม้ละเอียดบนตู้พระไตรปิฎกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม^{๑๗} งานช่างปูนบนหน้าบันพระอุโบสถก็มีการประดับกระเบื้องเคลือบรูปดอกพุดตานสลัสนี้ที่ส่งชิ้นส่วนมาจากจีนแล้วนำมาประกอบในเมืองไทย^{๑๘} งานช่างรักช่างมุก ที่บานประตูพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามก็มีการทำลายดอกไม้วิจิตรงดงามเป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวดองล้อมด้วยกรอบลายดอกพุดตานแบบลายช่างจีนที่มีการสอดแทรกลายดอกไม้ ใบไม้อย่างถูกจังหวะดีเยี่ยม เส้นลายไทยเข้มแข็ง งดงาม จึงทำให้งานช่างประดับมุกชิ้นนี้เป็นงานที่มีคุณค่าสำคัญชิ้นหนึ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยังมีงานประดับมุกลายดอกไม้บนพระพุทธรูปบาทของพระพุทธรูปไสยาสน์ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามที่ไทยเอาอย่างมาจากศิลปะจีน แล้วดัดแปลงให้เข้ากับรสนิยมของคนไทย^{๑๙} โดยฝีมือของกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ช่างมุกในรัชกาลที่ ๓^{๒๐}

^{๑๔} น. ณ ปากน้ำ, *วิวัฒนาการลายไทย* หน้า ๒๒๔.

^{๑๕} วิรุณ ตั้งเจริญ, *ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, น.ป.ป.), หน้า ๓๕.

^{๑๖} นิตดา หงษ์วิวัฒน์, *ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง มโหสถชาดก เติมยชาดก มหานกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก* (กรุงเทพฯ: แสงแดดเพื่อนเด็ก, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๒.

^{๑๗} น. ณ ปากน้ำ, *วิวัฒนาการลายไทย* หน้า ๒๒๔.

^{๑๘} *เรื่องเดียวกัน* หน้า ๒๓๗.

^{๑๙} *เรื่องเดียวกัน* หน้า ๒๒๖ - ๒๔๒.

^{๒๐} น. ณ ปากน้ำ, *พจนานุกรมศิลป์ พิมพ์ครั้งที่ ๓* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๖.

ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงส่งเสริมความเจริญตามวัฒนธรรมยุโรป งานดอกไม้วิจิตรจึงได้รับความนิยมตามศิลปะตะวันตกด้วย คือลายเครือเถารูปดอกไม้ ใบไม้แบบธรรมชาติ เช่น ภาพเขียนสีฝุ่นบนเสာภายในพระอุโบสถวัดชุมพลนิกายาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นลายแบบฝรั่ง จีน ไทย และลายดอกไม้แบบฝรั่งในภาพตู้พระไตรปิฎก วัดหงส์รัตนาราม^{๒๐} นอกจากนี้ยังมีงานเขียนลายดอกไม้เป็นลายกำมะลอที่นมอกเส้าของบานประตูตำหนักสมเด็จฯ วัดโมลีโลกยารามที่เลียน แบบศิลปะจีนแต่ช่างไทยเขียน ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นงานตกแต่งชิ้นสำคัญ^{๒๑}

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีศิลปะการทำดอกไม้สดในวังรุ่งเรืองมากในพระ ราชตำหนักสมเด็จพระบรมราชินีนาถ คือการร้อยกรองดอกไม้สดตกแต่งใช้ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เช่น ที่พระแท่นมณฑลมีการร้อยพวงดอกไม้สดแขวน ทั้งพวงแก้ว พวงระย้า พวงแขก วิมานพระอินทร์ บันไดแก้ว ปีหนึ่งๆ ทำดอกไม้กันบ่อย ช่างดอกไม้สดจะคิดวางแผนไว้ก่อนว่างานคราวหน้าจะอย่างไร จึงทำให้ช่างดอกไม้สดกับช่างเขียนได้ร่วมมือออกแบบงานดอกไม้สดกัน.^{๒๒} นอกจากนั้น ยังพบงานเขียนลายดอกไม้ใบไม้ลงบนกระเบื้องที่ส่งมาจากจีนที่วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และประตูไม้สลักรูปดอกไม้ที่วัดภูมิินทร์ จังหวัดน่าน^{๒๓}

ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พบว่าสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระธรรมาธิปไตยเมื่อรัชกาลที่ ๗ ทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ทรงผนวช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระพุทธรูปนี้เป็นพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร ประทับยืนเหนือฐานปัทมที่มีฐานสิงห์รองรับ^{๒๔}

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๗ - ๒๒๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓๖.

^{๒๒} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ ๐๗๐๑.๑/๗๗ เรื่องบทความสาขานขนบธรรมเนียมประเพณี เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.

^{๒๓} น. ณ ปากน้ำ, วัฒนาการลายไทย หน้า ๒๖๒.

^{๒๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนา การของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๕๗๘.

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พบว่ามีการสร้างพระพุทธรูปสนาคที่เป็นพระพุทธรูปยืน ปางห้ามสมุทรบนฐานปัทม์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ เพื่อเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งประดิษฐานในวัดบวรนิเวศวิหาร^{๒๖}

รัชกาลปัจจุบัน ผู้เขียนพบว่ามียางชันสับหมูเกี่ยวกับดอกไม้วิจิตรสืบเนื่องมาจากรัชกาลก่อน เช่น งานเขียนภาพสีเรื่องพุทธประวัติตอนประสูติที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงก้าวเดินบนดอกบัว ๗ ดอก บนฝาผนังวัดเทพศิลา กรุงเทพฯ ที่ได้แบบอย่างมาจากภาพเขียนพุทธประวัติของ ส.ธรรมรักษ์ที่ตีพิมพ์เผยแพร่^{๒๗} งานภาพสีน้ำมันตอนพระพุทธเจ้าประสูติเช่นกัน บนเสาไม้รูปแปดเหลี่ยม ต้นที่ ๑ ส่วนบนในศาลาการเปรียญวัดทรายงาม จังหวัดเพชรบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ โดยช่างพื้นบ้านคือ จำอากาศโสนัน เทพสถิตย์^{๒๘} งานเขียนภาพเลียนแบบลายรดน้ำตู้พระไตรปิฎกวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ฝาผนังระหว่างช่องหน้าต่างในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการที่เป็นภาพธรรมชาติผสมกับลายดอกไม้ประดิษฐ์ มีต้นดอกไม้ประดิษฐ์ตั้งตรง ๓ ต้น และแตกออกเป็นกระหนกหางไหลผสมกับลายดอกไม้ประดิษฐ์แบบต่างๆ^{๒๙}

งานปูนปั้นลายดอกไม้วิจิตรที่พบ เช่น เครื่องบนหลังคาเป็นลายปูนปั้นดอกพุดตานของพระอุโบสถวัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก กรุงเทพฯ ที่नावอากาศเอกอาวุธ เงินชูกลิ่น เป็นผู้ออกแบบ วัดนี้เป็นพระอารามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑^{๓๐}

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๙.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๗ - ๕๕๐.

^{๒๘} จิตรกรรมบนเสา ๘ เหลี่ยม ศิลปกรรมฝีมือช่างพื้นบ้านวัดทรายงาม อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ (เพชรบูรณ์: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๕๕), หน้า ๕- ๗.

^{๒๙} อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ์, ลายรดน้ำ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔๘.

^{๓๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน หน้า ๒๓๙ - ๒๔๐.

งานหล่อพระพุทธรูปที่มีดอกไม้วิจิตรยังคงเป็นการสืบทอดการหล่อพระพุทธรูปบนฐานบัว เช่น พระพุทธรูปนารายณ์ตบพิตร ที่เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๙ เนื่องในวโรกาสที่ทรงผนวช นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้สร้างพระพุทธรูปราชูปถัมภ์ เพื่อประดิษฐานในทุกจังหวัด มีนายไพฑูรย์ เมืองสมบูรณ์ เป็นผู้ออกแบบปั้นหุ่น เททองหล่อเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ ที่ฐานพระพุทธรูปนี้มีความแตกต่างจากฐานพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ซึ่งศักดิ์ชัย สายสิงห์วิเคราะห์ว่า **ฐานบัวมีกลีบบัวขนาดใหญ่ ปลายกลีบบัวอ่อนโค้ง ซึ่งไม่มีงานแบบนี้ในสมัยก่อน** ยังมีพระประธานในพระอุโบสถวัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก คือพระพุทธรูปกาญจนาธรรม สถิตที่มณฑลพิธีราชนาถนุ จันทะพะลิน เป็นผู้ปั้น หล่อโลหะผสมทองเหลืองและทองแดง ปิดทองที่มีฐานชุกชีเป็น**ฐานปัทม์**ประดับด้วยหินแกรนิต^{๑๐}

จากหลักฐานการสร้างสรรค์ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่ ผู้เขียนพบว่างานดอกไม้วิจิตรทางพระพุทธศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีการสืบทอดงานมาจากสมัยก่อนที่สำคัญคือสมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีลักษณะงาน และรูปแบบต่างๆ เพิ่มขึ้น ทั้งงานช่างเขียน งานช่างปั้น งานช่างหล่อ งานช่างปูน งานช่างรัก งานช่างสลัก งานช่างทอง ฯลฯ ที่มีการสร้างสรรค์ดอกไม้วิจิตรหลากหลายชนิด เช่น ลายดอกพุดตาน ลายบัว ลายดอกไม้ประดิษฐ์ ซึ่งผู้เขียนศึกษาและวิเคราะห์ได้ว่างานเหล่านั้นเกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยการบูรณาการองค์ความรู้จากแนวความคิดการศึกษาธรรมชาติเรื่องดอกไม้ แนวความคิดจากความศรัทธาพระพุทธศาสนา และแนวความคิดจากการสืบทอดงานช่างสิบหมู่ กล่าวคือ

แนวความคิดจากการศึกษาธรรมชาติเรื่องดอกไม้

ความสัมพันธ์ของดอกไม้กับคนในสังคมโลกปรากฏขึ้นเมื่อสามแสนปีมาแล้ว^{๑๑} ในสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีการศึกษาธรรมชาติเรื่องดอกบัวในวรรณคดี เช่น

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘๔ - ๓๘๘.

^{๑๑} หม่อมหลวงตั้ย ชุมสาย, ดอกไม้กับคน หน้า ๘ - ๒๒.

...นิลublพ่นน้ำขึ้นรำไร	ตุมตั่งบังใบอรชร
ดอกขาวเหล่าแดงสลบสี	บานคลี่ขยายแย้มเกสร
บัวเพื่อนเกลือกกลางในสาคร	บังอรเก็บเล่นกับนารี
นางทรงหักห้อยเป็นสร้อยบัว	สวมตัวกำนัลสาวศรี
แล้วปลิดกลีบประทุมมาลัยมากมาย	เทวิลอยเล่นเป็นนาวา

จากพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒^{๓๓} แสดงให้เห็นว่า บัวมีธรรมชาติเป็นไม้้ำหรือราชินีแห่งไม้้ำ “รากอยู่ในตม มีการผสมพันธุ์คล้ายคลึงกัน”^{๓๔} ซึ่งเป็นศาสตร์ทางการเกษตรและมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า Nymphaeaceae ส่วนทางพฤกษศาสตร์ บัวในประเทศไทยมี ๓ สกุล คือ

- ๑) สกุล Nelumbo มีใบชูเหนือน้ำ ได้แก่ ปทุมชาติ หรือบัวหลวง
- ๒) สกุล Nymphaea มีใบลอยแตะผิวน้ำ กลีบดอกชั้นนอกเรียบไม่เป็นหนาม ริมใบไม่แยกเป็นขอบ ได้แก่ อุบลชาติหรือบัวสาย บัวเพื่อน บัวผัน บัวขาบ
- ๓) สกุล Victoria ใบลอยแตะผิวน้ำ ใบใหญ่ ริมใบยกเป็นขอบ กลีบดอกชั้นนอกเป็นหนาม ได้แก่ บัวกระดังง์

ปัจจุบันบัวตัดดอกในไทยเป็นบัวสกุลที่ ๑ Nelumbo ซึ่งมี ๒ ชนิด คือ

(๑) Nelumbo lutea Pers บัวชนิดนี้เคยมีผู้ส่งเข้ามาปลูกในกรุงเทพฯ แต่สูญพันธุ์ไปเพราะทนอากาศร้อนไม่ได้

(๒) Nelumbo nucifera, N. indica Pers มี ๖ พันธุ์คือ

- บัวหลวงพันธุ์ดอกสีชมพู หรือปทุม ปัทมา
- บัวหลวงพันธุ์ดอกสีชมพูเล็ก
- บัวหลวงพันธุ์ดอกสีชมพูซ้อน หรือสัตตบงกช
- บัวหลวงพันธุ์ดอกสีขาว หรือบัวหลวงขาว บุนทริก ปุนทริก
- บัวหลวงพันธุ์ดอกสีขาวเล็ก
- บัวหลวงพันธุ์ดอกสีขาวซ้อน หรือสัตตบุษย์^{๓๕}

^{๓๓} ปาไลตา เอื้ออังกูร, **ดอกไม้ไทยในวรรณคดี** (กรุงเทพฯ: อักษรเจินดี, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๒.

^{๓๔} หม่อมหลวงต๋าย ชุมสาย, **ดอกไม้กับคน** หน้า ๔.

^{๓๕} **ไม้ตัดดอกเขตร้อน** (กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร, ๒๕๓๘), หน้า ๓๖ - ๓๗.

ยังมีการจำแนกลักษณะบัวตามที่นักเกษตรศาสตร์เห็น เพื่อการดูบัว คือ
ใบชูพื้่นน้ำ_____บัวหลวง
ใบลอยและตะผิวน้ำ
ใบมีหนาม_____บัวกระดัง
ใบไม่มีหนาม
ขอบใบเรียบ ดอกลอย_____บัวฝรั่ง
ขอบใบจัก
จักถี่แหลม มีระเียบ บานกลางคืน__บัวสาย
จักถี่แหลม หรือมน ไม่มีระเียบ
ดอกชูพื้่นน้ำบานกลางวัน_____บัวผัน บัวเผื่อน
ดอกลอย บานตลอดเวลา_____จงกลนี^{๓๖}

จากตัวอย่างการศึกษาธรรมชาติของบัวในสังคมไทยดังกล่าว แสดงให้เห็น การศึกษาเรื่องบัวตามธรรมชาติจากหลายศาสตร์ ทั้งวิทยาศาสตร์ พฤกษศาสตร์ เกษตรศาสตร์ ยังมีศาสตร์ทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณีรับบัว - โยนบัวที่บางพลี จังหวัดสมุทรปราการซึ่งจัดแห่งเดียวในประเทศไทย^{๓๗}

นอกจากนี้ยังมีศาสตร์ทางการช่างดอกไม้สด เช่น การนำดอกไม้ ใบไม้ ธรรมชาติมาร้อยกรองให้เป็นรูปต่างๆ ได้แก่ พุ่ม พาน กระทง มาลัย อุบะ เครื่องบวช เครื่องนมัสการ เครื่องแขวน^{๓๘}

การศึกษาความรู้ ความเข้าใจธรรมชาติของดอกไม้ได้อย่างดียิ่งจนเกิด ความซาบซึ้ง ประทับใจ เกิดจินตนาการนำมาสร้างสรรค์ ประดิษฐ์ดอกไม้สดเป็น

^{๓๖} เสริมลาภ วสุวัต, “บัวและการปลูกบัว,” ใน ดอกบัวกับชีวิตไทย เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา นิทรรศการและการอบรมปฏิบัติการ จัดโดยสำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสวนดุสิต วันที่ ๒๒ - ๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๙, หน้า ๑๔.

^{๓๗} สมชาย ชูประดิษฐ์, “ประเพณีรับบัว (บางพลี): มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี ๒๕๕๕,” จุลสารศิลปะและวัฒนธรรม ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘๑ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖): ๑๒.

^{๓๘} สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑๑ (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๕ - ๒๕๑๖), หน้า ๖๙๘๒ - ๖๙๘๔.

รูปทรงต่างๆ ใช้ในโอกาสต่างๆ สืบมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ความรู้เรื่อง ดอกบัวหลวงที่ข่างนำมาเป็นแนวความคิดหนึ่งในการสร้างสรรค์ดอกไม้จิตร

แนวความคิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

การศึกษาและปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา ให้ได้ผลอย่างแท้จริง พุทธศาสนิกชนต้องเกิดความศรัทธาพระพุทธศาสนาขึ้นก่อน จึงจะได้รับความรู้ ความเข้าใจและปฏิบัติตนถูกต้อง มีศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น บรรพบุรุษไทยจึงมีวิธีการใช้สื่อที่เป็นรูปธรรมเพื่อแสดงความรู้สึกรัก ความศรัทธา ความเคารพ ความนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งจะทำให้เกิดความซาบซึ้งในพระธรรมได้ เช่น เมื่อพุทธศาสนิกชนจะบูชาพระรัตนตรัย ก็จะจัดหาเครื่องสักการบูชา เช่น ดอกไม้ ธูป เทียนมาบูชาที่ศาสนวัตถุ ศาสนสถานต่างๆ ซึ่งพุทธศาสนิกชนถือกันว่าเป็น อามิสบูชา ดังที่พระธรรมปิฎกอธิบายว่า “การบูชาด้วยอามิส คือ ด้วยสิ่งของ มี ดอกไม้ ของหอม อาหาร และวัตถุอื่นๆ”^{๓๔}

จะเห็นว่า ดอกไม้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาเพราะเป็นสื่อสัญลักษณ์ แสดงความศรัทธา การเคารพบูชา การนับถือพระพุทธศาสนา ที่เรียกกันว่าอามิสบูชา การปฏิบัติอามิสบูชาด้วยดอกไม้ในพระพุทธศาสนานั้น ผู้เขียนพบว่า มีในสมัยพุทธกาล ตามหลักฐานลายลักษณ์อักษรทางพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกมหาวีกังค์ ๑๓ กุลทูลกลักขาบท นิทานวัตถุ ที่มีความตอนหนึ่งว่า

(๔๓๓) ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ...ภิกษุทั้งหลายทราบบว่า ภิกษุชื่อว่าอัสสขิและปัญพฬุกะ เป็นเจ้าถิ่น...อยู่ในกัฏฐาภิรัชชนบทประพฤติไม่เหมาะสมเห็นปานนี้คือ ปลุกไม้ดอกเองบ้าง ใช้ผู้อื่นปลุกบ้าง...เก็บดอกไม้...ร้อยดอกไม้... ทำมาลัยต่อกัน...มาลัยเรียงกัน...จัดดอกไม้ช่อ...ดอกไม้พุ่ม... ดอกไม้เทริด...ดอกไม้พวง...ดอกไม้แขวนประดับ ออก...ประพฤติ ไม่เหมาะสมต่างๆ แม้พวกชาวบ้านที่เคยศรัทธาเลื่อมใส แต่เดี๋ยวนี้

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. ฟรินติง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๔๔.

ไม่ศรัทธา ไม่เลื่อมใส...ภิกษุผู้มีศรัทธากันจากไป ภิกษุผู้เลวทรามอยู่
ครอบครองจริงหรือ...ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าจริงพระพุทธเจ้าข้า...
ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษเหล่านั้นไม่สมควรและ
ไม่ควรทำ...การกระทำอย่างนี้มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส
คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วบางพวกก็จะกลายเป็นอื่นไป...ถ้าเธอไม่สละ
เป็นสังฆาติเสส^{๔๐}

จากเรื่องภิกษุพวกพระอัสสชิและพระปัญจวัฏสกุญเญว กับความประพฤดิไม่
เหมาะสมเรื่องการปลูกไม้ดอก เก็บดอกไม้ จัดทำดอกไม้รูปต่างๆ เพื่อกุลสตรี กุลธิดา
กุลกุมารี สะเภาของตระกูล ทาสหญิงในตระกูล ซึ่งเป็นภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล คือ
“ภิกษุประจบคฤหัสถ์ด้วยการกระทำที่ผิดวินัย มุ่งให้เขาขอบตนเป็นส่วนตัว เป็นเหตุให้
คฤหัสถ์คลาไศศรัทธาในพระศาสนา”^{๔๑}

จะเห็นได้ว่ามีภิกษุสมัยพุทธกาลเกี่ยวข้องกับดอกไม้ธรรมชาติทั้งการปลูกและ
การประดิษฐ์ดอกไม้สดอย่างประณีตซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมอันเป็นเหตุการณ์
ที่เกิดหลังพระพุทธเจ้าออกพรรษาที่ ๒๐ พระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามมิให้
ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไปซึ่งเป็นการผิดวินัยในหมวดสังฆาติเสส ข้อ ๑๓ กุลทูลสก
สิกขาบท

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า การที่ภิกษุปลูก เก็บ ประดิษฐ์
ดอกไม้ต่างๆ นั้นน่าจะมีการนำดอกไม้ไปทำการบูชาพระพุทธเจ้าด้วย รวมทั้งศิลปะ
การประดิษฐ์ดอกไม้สดก็มีความเจริญมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อบุรุษเป็นภิกษุจึง
นำความรู้ ความชำนาญเรื่องดอกไม้มาทำดอกไม้จิตรเช่นที่เคยปฏิบัติมาเพื่อประกอบ
กิจธุระ พิธีกรรมต่างๆ ในสังคม โดยมีได้มีการกำหนดว่างานดอกไม้ควรเป็นงาน
ของเพศใดมาก่อน

^{๔๐} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑ พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพะนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๖๒ - ๔๖๗.

สังฆาติเสส ชื่อหมวดอาบัติหนักรองจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ (พจนานุกรม
พุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๒๖๕)

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๖๕.

ถึงแม้ว่าภิกษุไม่ควรเกี่ยวข้องกับดอกไม้สดข้างต้น อย่างไรก็ตาม ดอกไม้สดก็ยังคงมีความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล ซึ่งผู้เขียนวิเคราะห์ว่าเป็นที่มาของแนวความคิดที่ทำให้พุทธศาสนิกชนนำดอกไม้มาบูชาพระรัตนตรัย เพื่อแสดงความศรัทธา ความเคารพ ความนับถือในพระพุทธศาสนา หรือเป็นแรงบันดาลใจให้ช่างนำไปสร้างสรรค์ดอกไม้จิตรูปต่างๆ เพื่อเป็นพุทธบูชา ด้วยวัตถุประสงค์ทั้งพุทธศาสนวัตถุ พุทธศาสนสถาน อันเป็นแนวความคิดการสร้างสรรค์ดอกไม้จิตรในงานช่างสิบหมู่ทางพระพุทธศาสนาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาที่มาของแนวความคิดการสร้างสรรค์ดอกไม้จิตรจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ จำนวน ๔๕ เล่มนั้น ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า มีเรื่องเกี่ยวกับดอกไม้ในพระไตรปิฎกหลายเหตุการณ์ ซึ่งผู้เขียนประมวล จำแนกออกเป็นประเด็นที่มาของการสร้างสรรค์ดอกไม้จิตรเพื่อแสดงความศรัทธาต่อพระพุทธ ศาสนา ๗ ประเด็น คือ

๑. พระวินัยเกี่ยวกับดอกไม้

๑) พระวินัยที่ทรงห้าม เช่น

(๑) ทรงห้ามนอนบนที่นอนโรยดอกไม้

(๒๖๔) สมัยนั้น พวกภิกษุจิวักคิย่นอน
บนที่นอนโรยด้วยดอกไม้ คนทั้งหลายเดิน
เที่ยวชมวิหารเห็นเข้าจึงตำหนิ ประณาม...
เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคม...

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงนอนบนที่นอน
โรยด้วยดอกไม้ รูปใดนอน ต้องอาบัติ

๒) พระวินัยที่ทรงอนุญาต เช่น

(๑) ทรงอนุญาตให้รับของหอม ดอกไม้

สมัยนั้น คนทั้งหลายถือของหอมบ้าง ดอกไม้
บ้าง มาวัด...ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้รับ
ของหอมแล้วเจิมไว้ที่บ้านประตูหน้าต่าง รับดอกไม้

แล้ววางไว้ด้านหนึ่งในวิหาร^{๔๒}

(๒) ทรงอนุญาตให้ช่างเขียนภาพลายดอกไม้

ลายเถาว์ลัย ลายดอกจอก

(๒๔๙)...ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ช่างเขียนภาพ
จิตรกรรม คือ ภาพสตรี ภาพบุรุษ ต้องอาบัติทุกกฏ
ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต**ภาพลวดลายดอกไม้** ภาพ
ลวดลายเถาว์ลัย ภาพลวดลายพุ่มมั่งกร **ภาพ
ลวดลายดอกจอก**^{๔๓}

๒. ความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าประดุจดอกบัว

จากปุพพสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยดอกไม้กล่าวไว้ว่า

(๙๔) เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ขัดแย้งกับโลก

ใครๆ ในโลก สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติว่า

ไม่มี แม้เราก็ก้าวสิ่งนั้นว่า ไม่มี สิ่งใดที่

บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็ก้าวสิ่งนั้น

ว่ามี...ภิกษุทั้งหลาย **ดอกอุบลก็ดี ดอกปทุม**

ก็ดี ดอกนุณทริกก็ดี เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ไส่

พ่นน้ำแล้ว ตั้งอยู่ แต่ไม่ติดน้ำ แม้ฉนใด ตถาคต

ก็ฉนนั้นเหมือนกัน เกิดในโลก เจริญในโลก

ครอบงำในโลกอยู่ แต่ไม่ติดโลก^{๔๔}

^{๔๒} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๗, (กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒

^{๔๔} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑๗, (กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๘ - ๑๘๐.

๓. บุคคลผู้รับคำสั่งสอนเปรียบกับดอกบัว

จากเรื่องทรงพิจารณาเวไนยสัตว์เปรียบกับดอกบัวว่า

มีอุปมาเหมือนในกออุบล ในกอปทุมหรือในกอ บุณฑริก
ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ
เจริญในน้ำยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม
ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เสมอน้ำ
ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำเจริญ
ในน้ำขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ จมในน้ำ

พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุได้เห็นสัตว์
ทั้งหลาย ผู้มีอริในตาน้อย มีอริในตา มาก...มีอาการดี มีอาการ
ทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก...ฉันนั้น...ครั้งทรง
เห็นแล้วได้ ตรัส... ว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะพึง จงปล่อย
ศรัทธามาเถิด เราได้เปิดประตูมตรธรรมแก่สัตว์ทั้งหลาย
เหล่านั้นแล้ว...^{๔๕}

๔. เหตุการณ์ในพระพุทธประวัติ

ในพระพุทธประวัตินั้นมีดอกไม้ปรากฏหลายตอน เช่น

- ๑) ตอนปาวีหารีย์เก็บผลมะม่วง ผลมะขามป้อม ดอกปาริฉัตร
มีความตอนหนึ่งกล่าวถึงดอกปาริฉัตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กัสสปะ เราส่งท่านไปแล้วก็ไป
ยังดาวดึงส์ เก็บ**ดอกปาริฉัตร** แล้วลงมานั่งในโรงไฟก่อน
กัสสปะ ดอกปาริฉัตรนี้สมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่น...^{๔๖}

^{๔๕} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๔, (กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

๒) ตอนเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่มีความตอนหนึ่งกล่าวถึง
ดอกสาละว่า

...ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสหัสโยยาโดยพระปรีชา
เบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท ทรงมีสติ
สัมปชัญญะ

เวลานั้น ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่ง
เต็มต้น **ดอกสาละ**เหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้อง
พระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต **ตอกมณฑารพ**
อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศ...ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัท
สักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยเครื่องสักการะ
เพียงเท่านั้นก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ
ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือบูชา
นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่างยอดเยี่ยม...^{๔๗}

๕. การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้

จากประวัติพระเถระที่มีชื่อตามพฤติกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธเจ้า
ด้วยดอกไม้เพราะมีความศรัทธาและเลื่อมใสพระพุทธเจ้า ซึ่งได้เล่าพฤติกรรมในอดีต
ชาติว่าเป็นใคร ทำอะไร บูชาพระพุทธเจ้าด้วยอะไร จึงเป็นพระเถระในขณะที่เราประวัติ
ของตน ซึ่งปรากฏในเถรปาทาน ประวัติในอดีตชาติของพระเถระ เช่น^{๔๘}

๑) แสดงผลการถวายดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้า เช่น

(๑) พระอากาศูกขิปปเถระ

^{๔๗} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑๐, (กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘.

^{๔๘} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๒ (กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒๘ - ๔๓๐.

ข้าพเจ้าถือ**ดอกบัว ๒ ดอก** เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระนามว่าสิทธัตถะ...กำลังเสด็จไประหว่างร้าน ตลาด ข้าพเจ้าวางดอกบัวดอกหนึ่งไว้ แทบพระบาทของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดอีกดอกหนึ่ง ข้าพเจ้าหยิบนั่นไปในอากาศ...นี่เป็นผลแห่งการถวายดอกไม้

(๒) พระอุปพัทธาภเถระ

...ข้าพเจ้าได้เห็นพระศาสดาพระนามว่าวิปัสสิผู้ส่องโลกให้สว่าง ซึ่งเสด็จมาถึงสำนัก ข้าพเจ้า ข้าพเจ้า จึงยก**ดอกแคฝอย**ขึ้นบูชา พระองค์นี้เป็นผลแห่งการยกดอกไม้ขึ้นบูชา

(๓) พระสุนันทามิยเถระ

ข้าพเจ้าได้ร้อย**พวงมาลัยดอกมะลิ**แล้วยืนทรง (ถือ) ไว้เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค พระนามว่าสิทธัตถะ ผู้บริสุทธิ์...นี่เป็นผลแห่งการบูชาด้วยพวงดอกมะลิ

(๔) พระติณณิการุปปติยเถระ^{๔๔}

ในอดีตชาติกับที่ ๓๐,๐๐๐ ท่านได้ถวาย**ดอกกรรณิการ์**แด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธะ ท่านจึงได้เสวยมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติหลายแสน ชาติคือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวิมานที่รู้จักกันว่ากรรณิการวิมาน สถานที่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ มุงบังด้วย**ดอกกรรณิการ์**

(๕) พระสลพัฏฐุปปติยเถระ

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นกนิษฐาอาศัยอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำจันทกาคา ได้เห็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสิ...ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใส มีใจยินดี และมีปิตอย่างยิ่ง จึงถือ**ดอกขำ**งนำวมาไปรยลงบูชาพระพุทธเจ้า...

^{๔๔} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๓ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๕.

(๖) พระจิตกပ္ปุกเถระ

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นพราหมณ์มีนามว่าอชิตะประสงค์จะ
ทำการบูชา จึงรวบรวมดอกไม้ต่างๆ ไว้ข้าพเจ้าได้เห็น
จิตกาธานของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี...จึงนำดอกไม้
มาโปรยลงที่จิตกาธาน... นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระพุทธเจ้า

(๗) พระนาลิปุณฺณเถระ

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นชาวนาอาศัยอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำสินธุ...ได้
เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะกำลังประทับนั่ง
เข้าสมาธิอยู่ดั่งดอกบัวบาน

ดังนั้น ข้าพเจ้าได้เด็ดดอกบัวพร้อมทั้งก้าน ๗ ดอกที่ขั้วโปรย
บูชาเหนือพระเศียรของพระพุทธเจ้า

๒) แสดงผลการถวายเครื่องบูชา เช่น อาสนะดอกไม้ ฉัตร
ดอกไม้ ผอบใส่ดอกไม้

(๑) พระปุณฺณสหายเถระ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ. ข้าพเจ้ามีจิต
ผ่องใสต้อนรับพระองค์แล้วทูลนิมนต์ เสด็จเข้ามายังอาศรม
แล้วได้ถวายอาสนะดอกไม้...

(๒) พระปุณฺณตติยเถระ

เมื่อพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ...ข้าพเจ้าได้นำ
ดอกบัว ๑๐๐ กลีบที่รุ่มร่ามใจมาทำเป็นฉัตรดอกไม้ยกขึ้น
บูชาพระพุทธเจ้า...

ผู้ใดทำจิตให้เสื่อมใส ได้กั้นฉัตรดอกไม้ให้เราด้วยจิต
ที่เสื่อมใสนั้น

ผู้นั้นจะไม่ไปเกิดยังทุกขคติเลย...นี่เป็นผลแห่งการบูชาด้วย
ฉัตรดอกไม้

ในกัปที่ ๗๔ (นับจากกัปนี้ไป) ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๘ ขาติ...สมบุรณ์ด้วยรัตนะ

๗ ประการ มีพละนาภาพมาก...^{๕๐}

๓) แสดงผลการบูชาพระสรีระพระพุทธเจ้า เช่นพระชาติปุณยิ
เถระ

เมื่อพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระผู้มีพระยศ
ยิ่งใหญ่ปรินิพพานแล้ว ข้าพเจ้าได้ถือผอบซึ่งเต็มไปด้วยดอกไม้
ไปบูชาพระสรีระของพระพุทธเจ้า...ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้น
นิมมานรดี

ข้าพเจ้าแม้จะอยู่ในเทวโลก ก็ยังประพติดิกรรมด้อย...
ในอดีตภพนั้น ผนแห่งบุปผชาติตกลงมาเพื่อข้าพเจ้า
ตลอดเวลาเพราะอานุภาพแห่งการใช้ดอกไม้บูชาพระสรีระ
ของพระพุทธเจ้า...

๖. พระธรรมของพระพุทธเจ้าเปรียบเทียบกับดอกไม้

พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่าง
บุคคล มีเรื่องปรากฏตามสภาวะธรรมหรือบุคคลที่เกี่ยวกับดอกไม้ ในบุพพวรรค ที่มี
เนื้อหาเปรียบเทียบธรรมกับดอกไม้ อากาโรต่างๆ ทางธรรมกับอาการเก็บดอกไม้
เช่น^{๕๑}

๑) การเปรียบเทียบพระธรรมกับดอกไม้ เช่น

(๑) เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก

วจาสุภาสิต ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ทำตามเหมือนดอกไม้

งาม มีสีสวย (แต่) ไม่มีกลิ่น

วจาสุภาสิต ย่อมมีผลแก่ผู้ทำตามด้วยดีเหมือนดอกไม้

งาม มีทั้งสีและกลิ่น ฉะนั้น

^{๕๐} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๓ (กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙๙.

^{๕๑} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๒๕ (กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๐-๔๘.

(๒) เรื่องนางวิสาขา

สัตว์ผู้มีอันจะต้องตาย เมื่อเกิดมาแล้วควรสร้างกุศล
ไว้ให้มาก เหมือนช่างดอกไม้ร้อยพวงมาลัยไว้เป็นจำนวนมาก
จากกองดอกไม้ ฉะนั้น

(๓) เรื่องพระอานนทเถระ

กลิ่นศีลยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นหอมเหล่านี้ คือ กลิ่นจันทน์
กลิ่นกฤษณา กลิ่นดอกอุบล และกลิ่นดอกมะลิ

๒) การเปรียบเทียบการปฏิบัติธรรมกับกิริยาดอกไม้

(๑) เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

...ใครจักเลือกบทรกรรมที่ตถาคตแสดงไว้ดีแล้วเหมือน
ช่างดอกไม้ผู้ชาญฉลาดเลือกเก็บดอกไม้ ฉะนั้น

(๒) เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้ตระหนี่

ภรรยาทำลายดอก สี และกลิ่น ดูดแต่น้ำหวานไป ฉันใด
ฉันนี้พึงเที่ยวไปในหมู่บ้าน ฉันนั้น

(๓) ธรรมเรื่องต่างๆ

(๓๐๒) ข้าพระองค์แสวงหาดอกไม้คือวิมุตติซึ่งเป็นเหตุ
หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพ...^{๕๒}

(๔) ประวัติพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคนนะ^{๕๓}

(๒๓) พระองค์พร้อมทั้งสาวก ทรงยก
ธรรมเจดีย์อันประกอบด้วยผ้าคือธรรมแล้ว

^{๕๒} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๒ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๘.

^{๕๓} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๓ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๑๑.

ทรงร้อย**พวงดอกไม้**คือธรรมเสร็จแล้ว เสร็จ
ดับขันธปรินิพพาน

๗. วิมานของเทพธิดา เทพบุตร

เทพธิดา เทพบุตรในวิมานต่างๆ ที่เกิดด้วยผลแห่งกรรมการถวายดอกไม้
การจัดดอกไม้ถวายพระพุทธเจ้า ภิกษุในอดีตเมื่อครั้งเป็นหญิง บุรุษ อุบาสก อุบาสิกา
จึงทำให้

ได้รับผลกรรมดีอันพึงปรารถนาเกิดอยู่ในวิมานต่างๆ เช่น^{๕๔}

- (๑) ปุพฺพุตตมทายิกาวิมาน เป็นวิมานที่หญิงถวาย**ดอกไม้ที่ตีเย็บ**
- (๒) ปุพฺพกมฺภฐิตายิกาวิมาน เป็นวิมานที่หญิงถวาย**ดอกไม้**
- (๓) ปาริจฉัตตกวิมาน เป็นวิมานที่หญิงถวาย**มาลัยดอกโกศกัญชา**พระพุทธเจ้า
- (๔) มัญชุกฺขิฐกวิมาน เป็นวิมานแก้วพลีสีแดงที่หญิงถวาย**ดอกสาละ**
- (๕) จตุรติถวิมาน เป็นวิมานที่หญิง ๔ นางถวาย**ดอกไม้ต่างชนิดกันคือ
ดอกราชพฤกษ์ ดอกบัวสีเขียว ดอกบัวหลวงซึ่งมีรากขาว กลีบเขียว
เกิดในสระน้ำ ดอกมะลิตูมมีสีคล้ายงาช้าง**
- (๖) ปิตวิมาน เป็นวิมานสีเหลืองที่หญิงถวาย**ดอกบวบขม**
- (๗) สุนิกขิตตวิมาน เป็นวิมานที่อุบาสก**จัดดอกไม้**
ให้เป็นระเบียบอยู่บนหน้าสญฺญ วิมานมีลักษณะดังนี้
(๑๒๘๒) วิมานมีเสาทำด้วยแก้วมณีสูงมาก
วัดโดยรอบได้ ๑๒ โยชน์ เป็นปราสาท ๗๐๐
ยอด ตูโศฬาร มีเสาประดิษฐานด้วยแก้วไพฑูรย์
มีพื้นปูลาดด้วยแผ่นทองคำสวยงาม

จากการวิเคราะห์ที่มาของดอกไม้ในสมัยพุทธกาลนั้น พบว่าทั้งดอกไม้
ธรรมชาติ ดอกไม้ทิพย์ ดอกไม้ประดิษฐ์ เช่น ดอกบัว ดอกปาริฉัตร ดอกสาละ
ดอกจอก ดอกมณฑารพ ดอกแคฝอย ดอกมะลิ ดอกกรรณิการิ ดอกข่าน้าว

^{๕๔} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๒๖ (กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๖-๑๖๕.

ดอกโอศุก ดอกราชพฤกษ์ ดอกบวบขม ฯลฯ ซึ่งพิจารณาได้ว่า ดอกไม้เหล่านี้เป็นที่มาแห่งความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนที่สืบทอดความรู้ ความเข้าใจต่อเนื่องกันมา แล้วนำมาเป็นแนวความคิดการสร้างสรรค์ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่เพื่อเป็นอามิสบูชาสืบมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๖)

แนวความคิดจากการสืบทอดงานช่างสิบหมู่

ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นผลแห่งการสืบเนื่องวิวัฒนาการการสืบทอดงานช่างต่างๆ เช่น งานช่างเขียน งานช่างปั้น งานช่างปูน งานช่างแกะ งานช่างสลัก งานช่างทอง งานช่างกระเบื้อง งานช่างหล่อ งานช่างศิลา งานช่างหยวก งานช่างประดับกระจก งานช่างมุก ฯลฯ เช่น การสืบทอดงานเขียนลายดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่ที่มีกำเนิดมาจากชาวไทยนิยมใช้ดอกบัวในวิถีชีวิต เกิดความประทับใจและนำมาเป็นแนวคิดสร้างสรรค์ผูกเป็นลายดอกบัวต่างๆ ซึ่งตรงกับหลักการศิลปะว่า “นำเอาสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติมาดัดแปลงปรุงแต่งให้สวยงามยิ่งขึ้น”^{๔๔} เช่น การประดิษฐ์เขียนลายบัวต่างๆ ได้แก่ บัวหงาย บัวคว่ำหรือบัวถลา บัวรวน ฐานบัวกลุ่มย่อไม้สิบสอง บัวกลุ่มเครื่องยอด บัวกลีบขนุน บัววงกลหรือบัวปลายเส้า บัวกาบปี่ บัวเกสร บัวคอเสื้อ บัวกระจัง บัวปากฐาน บัวปากปลิง บัวหลังเจียด บัวกระหนก บัวพันยักษ์ บัวลูกแก้ว บัวกลีบบายศรี ดาวกลีบบัว ฯลฯ ซึ่งวิทย์ พินคันเงิน อธิบายว่า

ลายบัวนั้น อาจมาจากกลีบบัวหรือดอกบัวโดยตรงแต่เนื่องจากดอกบัวมีหลายชนิด จึงมีรูปลักษณะแตกต่างกันไปตามชนิดนั้นๆ สมัยโบราณใช้ลายบัวจัดเรียงกันเป็นอาสนะหรือฐานพระพุทธรูป มีทั้งอย่างหันปลายกลีบขึ้นเรียกว่าบัวหงาย และหันปลายกลีบลงเรียกว่าบัวคว่ำ...ลายบัวนั้นใช้เป็นลายที่ช่วยเสริมและประสานพื้นที่ต่างๆ ...พื้นที่สูงกับพื้นที่ต่ำ...^{๔๕}

นอกจากลายบัวต่างๆ ที่สืบทอดกันมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แล้วยังมีลายดอกไม้วิจิตรอื่นอีกหลากหลาย เช่น ลายดอกประดิษฐ์จากวงกลม สีเหลี่ยม

^{๔๔} นาย เทวาทินิมิต, สมุดตำราลายไทย

^{๔๕} วิทย์ พินคันเงิน, ลายไทย (กรุงเทพฯ: ศุภสงฆา, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘.

หกลีเทียม แปดเหลี่ยม ได้แก่ ลายดาว ลายดอกจอก ลายประจายามดอกสี่กลีบ ซึ่งสืบเนื่องมาจากธรรมชาติเช่นกัน ลายดอกไม้ร่วงที่ใช้ประดับผนัง ลายพุ่มที่มาจาก พุ่มพนมดอกไม้บนพานหรือการเย็บพุ่มด้วยกลีบดอกไม้เป็นลายตกแต่งผนัง ลายรัก ร้อย ลายดอกจิกทำลายขอบ ลายมะลิเลื้อยมีสีขาวเช่นดอกมะลิ ลายพุดตานที่เป็น ลายเลียนแบบธรรมชาติซึ่งในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล ที่ ๓ มีวิวัฒนาการให้ใช้กับงานปูนปั้นหน้าบันอุโบสถ ชุ่มประตู่ หน้าต่างของวัดซึ่งได้ รับความนิยมกันมาก^{๔๗}

ในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๖) มีงานแกะสลักรูปดอกไม้แบบสร้างสรรค์ของ ช่างชาวบ้านตระกูลนี้รุ่นที่ เช่น ดอกพุดตูม ดอกพุดคว้าน ดอกนิล ดอกประพันธ์ ดอกเพชรสยาม^{๔๘}

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้มีวิวัฒนาการสืบทอดงานดอกไม้จิตรในงาน ช่างสิบหมู่ คือการสืบทอดความรู้ ฝีมือ ประสบการณ์จากช่างรุ่นเก่าสู่ช่างรุ่นต่อไป ด้วยตำราอย่างแพร่หลาย เช่น มีตำราลายไทยพิมพ์เผยแพร่หลายเล่ม ได้แก่ สมุดตำราลายไทยของฉาย เทวากินิมิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ศิลปไทยของนนทรีรา (นามแฝง) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ที่สอนเขียนลายดอกไม้ต่างๆ โดยถ่ายทอดวิธีเขียน โครงสร้าง สัดส่วนประกอบภาพและการนำลายดอกไม้จิตรไปสร้างสรรค์งาน ช่างสิบหมู่ชนิดใด ด้วยวิธีใด เช่น

๑) ลายดอกพุดตาน ทำลายผนัง ประกอบลายต่างๆ ในภาพป่าหิมพานต์ มีสัตว์ ภูเขา ต้นไม้ หรือใช้ทำลายประตู่ หน้าต่างวัด

๒) ลายบัวหงาย ทำลายฐานต่างๆ ซึ่งรองรับหน้ากระดานเป็นรูปบัวซ้อน กัน ทั้งลายปั้นปูน ลายสลักไม้ ลายฉลุ

๓) ลายดาวกลีบบัว เป็นลายตกแต่งเพดานโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ สลักไม้ลงรักปิดทองร่องชาด^{๔๙}

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖ - ๔๕.

^{๔๘} ฦกัทร ทองแย้ม, แกะสลักลักลายดอกไม้แบบสร้างสรรค์ (กรุงเทพฯ: วาดศิลป์, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

^{๔๙} นนทรีรา (นามแฝง) ศิลปไทย (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๕ - ๙๐.

การสืบทอดลายดอกไม้จิตรทั้งความรู้และฝีมือของช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้จะไม่สามารภมีวิวัฒนาการได้เลย หากไม่มีการดำเนินงานช่างสิบหมู่ต่อเนื่องในรัชกาลต่างๆ ดังตัวอย่างการทำงานดอกไม้จิตรที่ปรากฏให้เห็นประจักษ์ในงานช่างเขียน เช่น

๑) จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสระเกศ กรุงเทพฯ ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แล้วบูรณปฏิสังขรณ์ ๒ ครั้งในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๗ ซึ่งเขียนภาพใหม่ตามรูปแบบของเดิมที่มีลายช่อพุดตานร่วง แจกันดอกบัวเล็กๆ บนผนังบานแผ่นประตู และลายแจกันดอกบัวที่ตอนบนสุดเป็นนกไก่อ้าบนบานแผ่นหน้าต่างพระอุโบสถ^{๖๐}

๒) จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี ที่เป็นจิตรกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง แล้วเขียนซ่อมใหม่บางส่วนในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งถือว่าเป็นเลิศในงานเขียนภาพความเคลื่อนไหวที่มีชีวิตชีวา เช่น ภาพเติมฝาผนังด้านตรงข้ามพระประธานเรื่องเนมิราชขาดที่มีลายดอกไม้ในพื้นว่าง และมุมขวาเป็นภาพเหล่าเทวดานางฟ้านำดอกไม้ทิพย์ เครื่องหอมรับเสด็จพระเนมิราชอยู่ริมทางไปสุธรรมาเทวสภา^{๖๑}

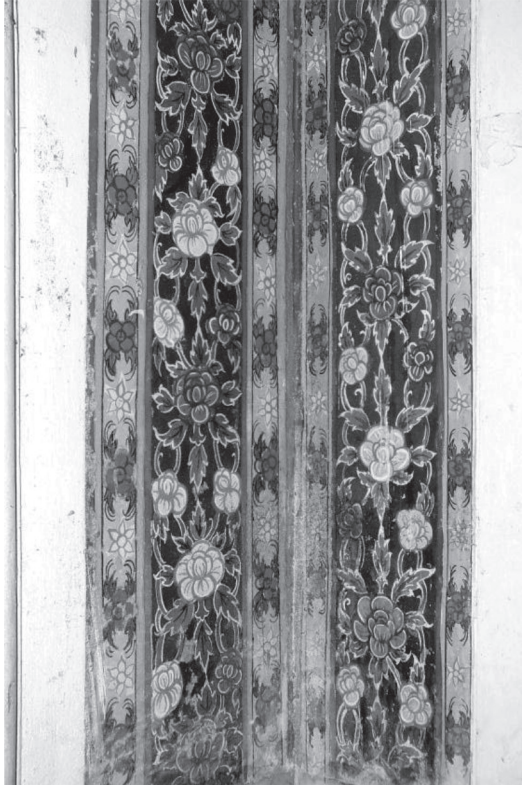
ดอกไม้จิตร: มรดกศิลปวัฒนธรรมในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

จากความสัมพันธ์ของดอกไม้กับคนในสังคมไทยจนกระทั่งมีวิวัฒนาการมาเป็นการสร้างสรรค์งานดอกไม้จิตรในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์อันเกิดจากแนวความคิด ๓ ประการทั้งแนวความคิดจากการศึกษาธรรมชาติเรื่องดอกไม้ แนวความคิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และแนวความคิดจากการสืบทอดงานช่างสิบหมู่ ซึ่งสืบทอดกันต่อๆ มาจนกลายเป็นวัฒนธรรมการทำงานในกลุ่มช่างสิบหมู่ ด้วยวิธีการเขียน การสลัก การแกะ การก่ออิฐถือปูน การปั้น การประดับมุก

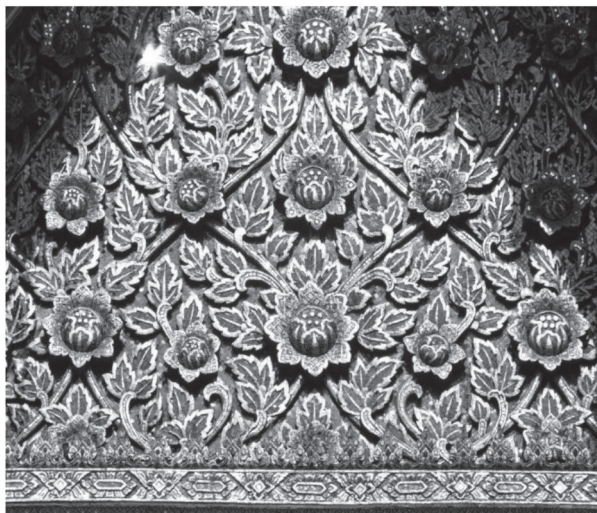
^{๖๐} จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย ชุดที่ ๐๐๒ เล่มที่ ๔ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔ - ๑๖.

^{๖๑} นิตดา หงษ์วิวัฒน์, ทศชาติขาดกับจิตรกรรมฝาผนัง มโหสถขาด เติมียขาด มหาชนขาด สุวรรณสามขาด เนมิราชขาด หน้า ๑๒๐ - ๑๒๑.

การหล่อ ฯลฯ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลปัจจุบัน ดังเช่นในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ มีงานรูปดอกไม้วิจิตรในวัดต่างๆ ในกรุงเทพมหานครให้เห็นชัดเจนหลายแห่ง เช่น วัดดาวดึงษาราม (รูปที่ ๑ - ๒) วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร (รูปที่ ๓ - ๔) วัดบวรนิเวศวิหาร (รูปที่ ๕ - ๖) วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก (รูปที่ ๗ - ๘) ซึ่ง นายประทีป สว่างดีถ่ายไว้เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๓ ดังนี้

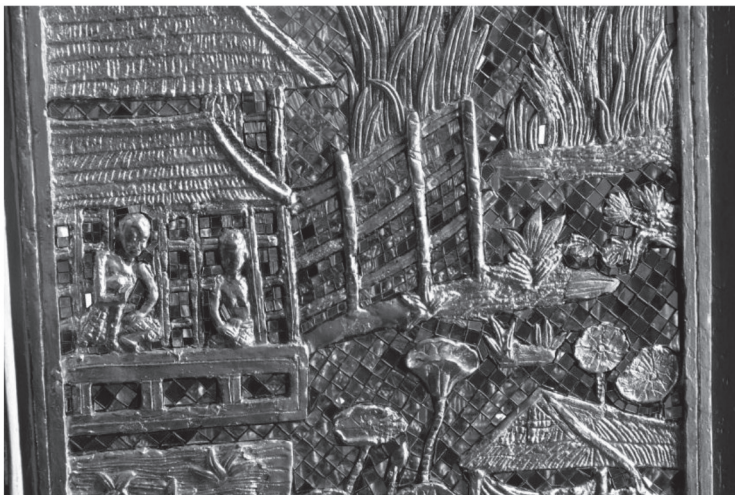
รูปที่ ๑

รูปที่ ๒

รูปที่ ๓

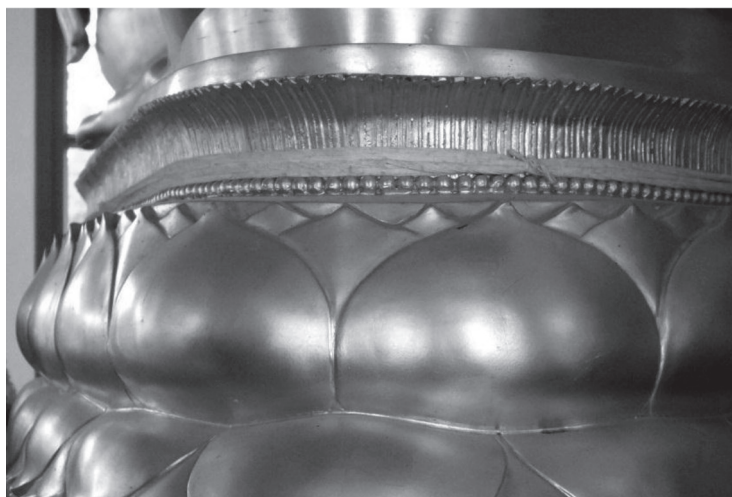
รูปที่ ๔

รูปที่ ๕

รูปที่ ๖

รูปที่ ๗

ตอกไม้วิจิตร: มรดกศิลปวัฒนธรรมในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๒๑

รูปที่ ๘

จากรูปดอกไม่วิจิตรดังกล่าว ผู้เขียนพบว่ามีการสร้าง สรรคงานดอกไม่วิจิตร ในงานช่างสิบหมู่ทางพระพุทธศาสนาทั้งวัดและพระพุทธรูปที่เรียกกันว่าอุเทสิกเจดีย์ ซึ่งสืบทอดต่อกันมาเป็นมรดกภูมิปัญญาทางธรรมชาติศึกษาเรื่องดอกไม้กับพระพุทธศาสนาและงานช่างสิบหมู่มัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น ในรัชกาลที่ ๑ มีการหล่อพระรัศมีพระเศียรพระพุทธรูปเป็นทรงดอกบัวตูม ในรัชกาลที่ ๒ มีงานสลักประติมากรรมรูปดอกไม้แบบจีน ในรัชกาลที่ ๓ มีทั้งงานเขียนดอกไม่วิจิตรบนจิตรกรรมฝาผนังวัด งานปูนปั้นลายดอกพุดตานบนหน้าบันพระอุโบสถวัด งานประดับมุกลายดอกพุดตานบนประติมากรรมรูปดอกไม้บนพระพุทธรูป ซึ่งกล่าวได้ว่าการสร้างสรรค์ดอกไม่วิจิตรในรัชกาลนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ถึงรัชกาลที่ ๔ มีการเปลี่ยนแปลงการสร้างดอกไม่วิจิตรเป็นแบบดอกไม้ธรรมชาติตามบริบทวัฒนธรรมตะวันตก ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ งานดอกไม้สดเจริญรุ่งเรืองในพระราชวัง มีงานดอกไม้บนกระเบื้องเคลือบในวัด ครั้นรัชกาลที่ ๖ - รัชกาลที่ ๗ ก็ยังมีการสืบทอดการสร้างฐานบัวของพระพุทธรูปเช่นรัชกาลก่อนๆ ในรัชกาลปัจจุบันงานดอกไม่วิจิตรกลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง ทั้งงานจิตรกรรมฝาผนังวัด งานปูนปั้นลายดอกพุดตานบนหน้าบันพระอุโบสถวัด งานหล่อฐานปัทมพระพุทธรูป ฯลฯ

จึงกล่าวได้ว่า งานดอกไม้วิจิตรทางพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงงานมรดกภูมิปัญญาทางพุทธศิลป์ที่ผ่านกระบวนการบูรณาการดอกไม้ธรรมชาติกับความศรัทธาพระพุทธศาสนาและการพัฒนางานช่างสิบหมู่ให้เป็นวัตถุนานเพื่อเป็นพุทธบูชาประเภทอามิสบูชาตามที่ผู้เขียนวิเคราะห์แล้วว่า ลายดอกไม้วิจิตรต่างๆ นั้นมีที่มาจากพระวินัยที่พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ช่างทำได้ ดังพระวินัยว่า

(๒๔๙)...ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตภาพลวดลายดอกไม้ ภาพลวดลายเถาวัลย์ ภาพลวดลายพุ่มมังกร ภาพลวดลายดอกจอก...^{๒๒}

ประกอบกับแนวความคิดจากพระไตรปิฎกที่พุทธศาสนิกชนเรียนรู้พระพุทธประวัติและการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา

ดอกไม้วิจิตรจึงเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคลทั้งในโลกมนุษย์และบนสวรรค์ในงานช่างสิบหมู่ทางพระพุทธศาสนาสืบมาเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมในสังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

ดอกไม้วิจิตรในงานช่างสิบหมู่ทางพระพุทธศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เกิดจากภูมิปัญญาเกี่ยวกับธรรมชาติเรื่องดอกไม้ ความศรัทธา นับถือพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎก และการสืบทอดงานช่างสิบหมู่ ซึ่งมีการบูรณาการเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับดอกไม้วิจิตร อันเป็นมรดกของสังคมไทยทางพุทธศิลป์ โดยพุทธศาสนิกชนสามารถเข้าถึงงานดอกไม้วิจิตรด้วยการชื่นชมความงามของรูปทรงดอกไม้อันประณีต งดงาม เกิดความรู้สึกประทับใจ มีอารมณ์สัมผัสกับความงาม ความอ่อนไหว ความประณีตก็จะเกิดความซาบซึ้ง จรรโลงใจจากสุนทรียภาพดอกไม้วิจิตรในสังคมไทยได้อย่างแท้จริง

^{๒๒} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๗, หน้า ๑๐๒.

บรรณานุกรม

คำสวดสรรเสริญพระรัตนตรัย กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

เครื่องทองรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ: คติ, ๒๕๕๕.

จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย ชุดที่ ๐๐๒ เล่มที่ ๔ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.

ฉาย เทวภินิมิต. สมุดตำราลายไทย พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๔๘๖.

ณภัทร ทองแย้ม. แกะผักสลักลายดอกไม้แบบสร้างสรรค์ กรุงเทพฯ: วาดศิลป์, ๒๕๕๒.

ดอกบัวกับชีวิตไทย เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาในทศการ และการอบรม
ปฏิบัติการ จัดโดยสำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสวนดุสิต วันที่ ๒๒-
๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๙.

ดุษ ขุนสาย, หม่อมหลวง. ดอกไม้กับคน เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, ๒๕๑๕.

น. ณ ปากน้ำ. พจนานุกรมศิลป์ พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๐.

น. ณ ปากน้ำ. วิวัฒนาการลายไทย พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐.

นนทรี (นามแฝง). ศิลปลายไทย พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๖.

นพวัฒน์ สมพันธ์. งานช่างแกะช่างสลักในท้องถิ่น กรุงเทพฯ: ประชาชน, ๒๕๔๑.

นฤทธิ วัฒนภ. พื้นฐานประวัติศาสตร์ศิลป์บนดินแดนไทย กรุงเทพฯ: วาดศิลป์, ๒๕๕๔.

นิดดา หงษ์วิวัฒน์. ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนังมโหสถชาดก เติมชาดก
มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก กรุงเทพฯ: แสงแดด
เพื่อนเด็ก, ๒๕๔๘.

ปาลิตา เอื้ออังกูร. ดอกไม้ไทยในวรรณคดี กรุงเทพฯ: อักษรเงินดี, ๒๕๕๕.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑ พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัย
เฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕ กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๔ พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิม
พระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕ กรุงเทพฯ: มหาจุฬา
ลกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๓ พิมพ์เฉลิม
พระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคล
สมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕ กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่
ที่ ๑๐ กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.

ไม้ตัดดอกเขตร้อน กรุงเทพฯ: กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ กองส่งเสริมพืชสวน กรมส่งเสริม
การค้าระหว่างประเทศ, ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๕ กรุงเทพฯ:
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

ฤทธิรัตน์ ภาณุราช. ปกิณกคดีวิถีไทยในเรื่องบัว กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑.

วิทย์ พินคันเงิน. ลายไทย กรุงเทพฯ: ศูรสภา, ๒๕๓๐.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ทักษะศิลป์ไทย กรุงเทพฯ: ปิรามิด, ม.ป.ป.

วิรุณ ตั้งเจริญ. ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป.

**ศักดิ์ชัย สายสิงห์. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนาการของงานช่างและแนวคิด
ที่ปรับเปลี่ยน** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖.

**สมชาย ชูประดิษฐ์. “ประเพณีรับบัว (บางพลี): มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ
ชาติประจำปี ๒๕๕๕” จุลสารศิลปะและวัฒนธรรม ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘๑
(ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖) : ๑ - ๕๐.**

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑๑ กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๕ -
๒๕๑๖.

**สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ศธ
๐๓๐๑.๑/๓๓ เรื่องบทความสาขานวนธรรมนิยมประเพณี.**

อภิวันท์ อดุลย์พิเชษฐ์. ลายรดน้ำ กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.